

УДК 331.556.4.(477)

*І. А. Колесник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

*I. Kolesnyk,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of Department of Personnel Management and Labor Economics,
State Employment Service Training Institute, Kyiv*

EFFICIENCY OF POLICIES IN LABOR MIGRATION IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN ASPIRATIONS

Стаття присвячена проблемі формування ефективної політики України в сфері трудової міграції. Здійснено оцінку ступеня інтеграції України у міжнародні міграційні процеси. Проаналізовано основні наслідки трудової міграції та їхній вплив на розвиток трудового потенціалу країни. Обґрунтовано необхідність гармонізації міграційної політики України та держав-членів ЄС.

The paper devoted to the problem of forming effective policy of Ukraine in the in the field of labor migration. The estimation of the degree of integration of Ukraine into the international migration was performed. The basic effects of migration and their impact on the employment potential was analyzed. The paper substantiated necessity of harmonizing migration policy of Ukraine and EU member states.

Ключові слова: міжнародна міграція, міграційна політика, міжнародна мобільність трудових ресурсів, трудова міграція.

Key words: international migration, migration policy, international labor mobility, labor migration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтенсифікація міграційних процесів є і одним із визначальних чинників і наслідком глобалізації світового господарства. Як засвідчує світовий досвід, трудова міграція забезпечує беззаперечні переваги як країнам-донорам робочої сили, так і країнам-реципієнтам. Проте, вона створює та загострює соціально-економічні проблеми у суспільствах. Нейтралізація (або пом'якшення) негативних наслідків та посилення позитивного ефекту від участі країни в процесах міжнародної трудової міграції і є основним завданням державної міграційної політики. Наслідками обрання хибних орієнтирів у міграційній політиці, зокрема, можуть бути зростання нелегальної міграції або наступна соціальна активність повернення мігрантів. Досвід багатьох країн з розвинутою економікою переконливо доводить неефективність жорстких директивних заходів у сфері регулювання міграційних процесів, натомість засвідчує необхідність застосування непрямих координуючих дій з боку держав та урядів.

Таким чином, державна міграційна політика є собою цілеспрямованою діяльністю держави з регулювання процесів експорту та імпорту робочої сили в країну та з неї. У відповідності з цим, кожною державою здійснюється два види міграційної політики: імміграційна та еміграційна, суть яких полягає як у захисті інтересів національних робітників та робітників-мігрантів, так і в забезпеченні взаємного захисту інтересів самих держав, що експортують й імпортують робочу силу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток наукових поглядів на трудову міграцію, в залежності від завдань, які намагаються вирішити дослідники, відбувається в межах економічного, географічного, соціологічного, демографічного та політичних аспектів. При вивченні трудової міграції основним підходом, що традиційно застосовується, є економічний підхід, починаючи від теоретиків меркантилізму (Т. Ман, А. Монкретєн, Ж.Б. Кольбер та інші), які розглядали пріоритет залучення іноземної робочої сили та заборону еміграції громадян-співвітчизників як важливий фактор процвітання та зростання потужності держави-нації [12] і завершуючи сучасними концепціями, наприклад, теорією процвітання або технологічного розвитку (Дж. Саймон), якою зростання населення розглядається як чинник розвитку не лише окремої країни а й людства в цілому, відповідно імміграція є важливим позитивним компонентом економічного та демографічного розвитку [7].

Варто зазначити, що актуальність дослідження різних аспектів трудової міграції у наукових працях зарубіжних вчених, зокрема, її регулювання та варіативності державної міграційної політики залежно від попиту на ринку праці різних країн [1]; роль державних служб зайнятості та зацікавлених приватних сторін у пошуку нових підходів у вирішенні проблем безробіття [4]; дослідження міграційних процесів на макро- та мікрорівнях [3, 5]; вивчення економічного ефекту для країн-експортерів та країн-імпортерів робочої сили [2], передусім, зумовлена відсутністю спільної міграційної політики держав-членів ЄС.



Рис. 1. Динаміка міграційних процесів в Україні

Джерело: Державна служба статистики України [10; 11].

Стосовно публікацій вітчизняних науковців, то вони, переважно, спрямовані на вивчення мотиваційних факторів міграції [14] та проблем регулювання міграційних процесів в межах формування державної політики [13]. Значна увага також приділяється дослідженням процесів впливу інтелектуального капіталу [6]. Така спрямованість досліджень, перш за все, пов'язана з концептуальною невизначеністю стратегічних завдань та принципів національної міграційної політики.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз міграційної політики України в контексті перспектив інтеграції в європейський економічний простір.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У всі історичні періоди, починаючи від часів Київської Русі, Україна відзначалася значним переміщенням людей як по своїй території, так і за її межі. Цьому значною мірою сприяє територіальне розташування нашої держави на шляху світових міграційних потоків, а також внутрішні соціально-економічні чинники, що зумовлюють інтенсивні внутрішні та зовнішні міграційні процеси, які суттєво активізувалися з моменту проголошення Україною незалежності. Варто зазначити, що починаючи з 2006 року, наша країна має стабільно значний щорічний міграційний приріст (рис. 1).

Водночас, і аналізуючи динаміку балансу трудової міграції, варто відмітити той факт, що Україна є значним нетто-експортером трудових ресурсів (рис. 2). Також не може не привертати увагу той факт, що при щорічному зростанні числа іноземних громадян, що прибувають в Україну, згідно з офіційними статистичними даними Державної служби зайнятості, кількість



Рис. 2. Динаміка трудової міграції в Україні

Джерело: Державна служба зайнятості [8; 9].

іноземців, які мали офіційний дозвіл на працевлаштування у 2014 році становила 9,1 тис. осіб. Це, в свою чергу, є підґрунтям для припущення або про розгляд України іноземними громадянами як транзитної країни на шляху руху до держав ЄС або про значні масштаби нелегального працевлаштування іммігрантів.

Основними країнами призначення для українських трудових емігрантів у 2015 році є: Кіпр, Сполучене Королівство, Німеччина, Греція, Польща. Водночас переважна більшість офіційно працевлаштованих у нашій державі трудових іммігрантів є громадянами Російської Федерації, Туреччини, Польщі, Білорусі, Німеччини, Франції та Азербайджану (табл. 1).

За професійними групами дві третини іноземних громадян займали місця законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів (управителів), а також посади фахівців та професіоналів, відповідно, 11% та 17%. У розрізі окремих професій та посад кожен третій іноземний працівник був керівником фінансових, бухгалтерських, економічних, юридичних, маркетингових та адміністративних підрозділів та окремих підприємств, крім того, найбільша кількість іноземців працювала на посадах головних фахівців-керівників виробничих підрозділів на виробництві, менеджерів, інженерів, економістів, фізіотерапевтів та масажистів, кухарів, викладачів середніх навчальних закладів.

Щодо трудових мігрантів з України, то майже 40% офіційно працевлаштовані за кордоном за найпростішими професіями, разом з тим, більше ніж половина з них має повну вищу освіту і більше третини — професійно-технічну освіту (табл. 2).

Подібна невідповідність освітнього рівня трудових мігрантів і кваліфікаційних вимог до роботи, яку вони виконують, може до певної міри, сприйматися як вплив інтелекту та часткова декваліфікація національних трудових ресурсів. Разом з тим, слід зазначити, що значна частина трудових емігрантів полишає країну внаслідок неспроможності національного ринку праці забезпечити їм належне працевлаштування. Зокрема протягом останнього десятирічного періоду рівень безробіття серед економічно активного населення України перебував в межах від 7 до майже 10 відсотків.

Крім трудових мігрантів, ще близько 25,5 тис. громадян України, з яких три чверті перебувають у віці 18—29 років, решта — у віці від 30 до 40 років, здобувають освіту за кордоном, переважно за магістерськими та аспірантськими програмами.

Що стосується вірогідності повернення — вона є прямо пропорційною віку мігрантів, тобто чим старшим є мігрант, тим вірогіднішим є його повернення до України. Це викликає суттєве занепокоєння, оскільки довгострокова (або взагалі без повернення) міграція кваліфікованих (або тих, хто здобуває кваліфікацію за кордоном) громадян найбільш працездатного віку не лише погіршує і без того складну демографічну ситуацію в Україні, а й позбавляє національну економіку можливості розвиватися на інноваційних засадах.

Беззаперечно позитивним фактором інтенсифікації процесів трудової міграції є фінансові надходження, що пересилаються в Україну працюючими за кордоном громадянами. Приватні грошові перекази з-за кордону є не лише однією з важливих статей надходження валютних коштів в країну, а й достатньо стабільним джерелом надходження капіталу. Їхні обсяги приблизно дорівнюють обсягам прямих

іноземних інвестицій в національну економіку. Частка таких грошових переказів у ВВП України протягом 2010—2012 років складала близько 4,1%. Починаючи з 2013 року з'явилася тенденція до зростання цього показника до 4,5%, а в 2014 році він становив 4,9 відсотків. За даними НБУ [15], сукупний розмір приватних грошових переказів надісланих в Україну протягом 2008—2014 років становив близько 46,9 млрд дол. США (рис. 3), з яких дві третини надійшли з країн далекого зарубіжжя і третина з країн СНД.

Проте варто зазначити, що починаючи з 2014 року з'явилася тенденція до скорочення фізичних обсягів приватних грошових переказів. Зокрема в 2015 році у порівнянні з попереднім 2014 роком, вони зменшились на 20,6%, однак, в першу чергу, внаслідок курсового чинника співвідношення обсягів грошових переказів і ВВП збільшилося до 5,7% відсотків.

Структура розподілу приватних грошових переказів, які надійшли в Україну із-за кордону засвідчує, що переважна їх частина спрямовується на споживання (включаючи придбання товарів тривалого споживання) та накопичення. В якості джерела інвестування, грошові трансферти зазвичай орієнтовані на купівлю або ремонт об'єктів нерухомості — 94% від інвестованих коштів. І лише 6% від загального обсягу інвестованих коштів (а це становить приблизно 1% від сукупного обсягу грошових переказів) спрямовуються на інвестиції продуктивного характеру, зокрема в бізнес, фермерську діяльність тощо.

Виходячи з вищевикладеного, можна зазначити, що виграш України як країни-донора робочої сили є незначним, оскільки основний обсяг фінансових потоків, які надходять від мігрантів переважно спрямовується у сферу споживання, а не продуктивного інвестування в національну економіку. Крім цього, значна частина трудових мігрантів, які перебувають у найбільш продуктивному віці, найближчим часом не планують повернення на батьківщину.

Водночас для країн-реципієнтів, економічний ефект від використання трудових мігрантів певною мірою нівелюється загостренням соціальних проблем, формуванням національних діаспор та квазідіаспор.

Включення нашої держави у систему світогосподарських зв'язків та прагнення до інтеграції у європейський політичний, економічний, соціальний та культурний простір, вимагають, серед усього іншого, і гармонізації національної міграційної політики України та країн ЄС.

Незважаючи на те, що на відміну від валютної політики, офіційно міграційна політика є прерогативою національних урядів, Європейський Союз використовує систему трудової міграції засновану на Шенгенській угоді, яка дозволила скасувати візовий режим для громадян країн-членів ЄС, гармонізувати умови в'їзду та візовий режим для громадян третіх країн, запровадити загальні вимоги до мігрантів, координувати діяльність органів управління та контролю на кордонах, поглибити правове співробітництво при наданні притулку, екстрадиції тощо, а також використовувати єдину Шенгенську інформаційну систему. Протягом останнього десятиліття здійснюється активна

Таблиця 1. Структура кількості трудових мігрантів (за окремими країнами) у 2015 році

Країни трудової еміграції	Структура,%	Країни трудової імміграції	Структура,%
Кіпр	20,4	Російська Федерація	18,8
Сполучене Королівство	12,7	Туреччина	11,3
Німеччина	10,9	Польща	5,5
Греція	8,1	Білорусь	5,0
Польща	8,0	Німеччина	4,1
Республіка Панама	4,0	Франція	3,7
Маршаллові Острови	3,9	Азербайджан	3,7
Сполучені Штати Америки	3,7	Китай	3,6
Нідерланди	3,4	Італія	2,8
Бельгія	3,1	Індія	2,7
Інші країни	21,8	Інші країни	38,8
Усього	100,0	Усього	100,0

Джерело: Державна служба зайнятості [8; 9].

Таблиця 2. Структура громадян України, які офіційно працевлаштовані за кордоном у 2015 році за професійними групами та освітнім рівнем

Професійні групи громадян України працевлаштованих за кордоном	Структура, %	Освітній рівень громадян України працевлаштованих за кордоном	Структура, %
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	2,6	початкова загальна	0,1
Професіонали	11,5		
Фахівці	24,0	базова загальна середня	0,8
Технічні службовці	6,8		
Працівники сфери торгівлі та послуг	5,5	повна загальна середня	10,6
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1,4		
Кваліфіковані робітники з інструментом	7,3		
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	3,8	професійно-технічна	34,9
Найпростіші професії	37,1		
Всього за професійними групами	100,0	Всього за освітнім рівнем	100,0

Джерело: Державна служба зайнятості [8; 9].

робота щодо формування комплексної міграційної політики Європейського Союзу в межах визначених політичних рамок:

- зростання масштабів міжнародної міграції, її позитивний та негативний вплив на країн-учасниць Європейського Союзу;
- загальний європейський соціально-економічний контекст, який включає нестачу кваліфікованих кадрів, конкуренцію в умовах глобалізованої економіки;
- прискорення процесів демографічного старіння нації;
- необхідність активізації об'єднаних зусиль для забезпечення мирного та стабільного суспільства, контроль за потоками нелегальної міграції.

млрд дол. США

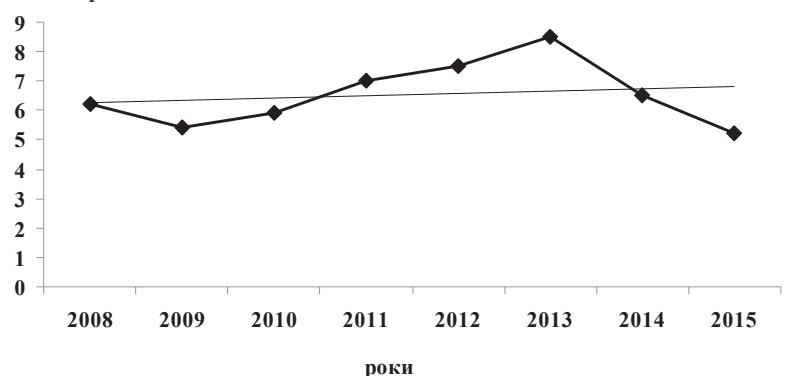


Рис. 3. Динаміка грошових переказів із-за кордону

Стосовно України, то важливими структурними елементами формування ефективної національної міграційної політики є: вимір реальних масштабів міграції та її планування у відповідності до попиту та пропозиції на ринку праці, партнерство з третіми країнами, встановлення правил в'їзду для різних категорій мігрантів шляхом застосування інструментів візового режиму, діяльність відповідних державних структур щодо інтеграції мігрантів.

ВИСНОВКИ

Зовнішня трудова міграція є складним та багатоаспектним явищем, яке потребує від органів державної влади формування та здійснення ефективної міграційної політики шляхом застосування комплексу заходів законодавчого, організаційного та економічного характеру. Прагнення України до інтеграції у європейських простір, серед усього іншого, вимагатиме гармонізації національної міграційної політики з політикою Європейського Союзу, моніторингу кількісних та якісних складових міграційних процесів та прогнозування їхнього потенційного впливу на темпи соціально-економічного розвитку країни.

Література:

1. Bartram, D. International Labor Migration: Foreign Workers and Public Policy / D. Bartram. — New York: Palgrave, Macmillan, 2005. — 199 p.
2. Kritz, M. International migration systems: a global approach / M. Kritz, L. Lim, H. Zlotnik. — Clarendon Press, 1992. — 354 p.
3. Massey, D. S. Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration / D. S. Massey / Population Index. — 1990. — Vol. 56, N 1. — P. 3-26.
4. New European Approaches to Long-Term Unemployment: What role for Public Employment Services and what Market for Private Stakeholders / ed. by G.D. Domenico, S. Spattini. — The Netherlands, 2006. — 300 p.
5. Worlds in Motion: International Migration at the End of the Millennium / D. S. Massey [et al.]. — Oxford, 2005. — 376 p.
6. Акімов Д.І. Інтелектуальна трудова міграція: наскільки страждає Україна від "відтоку мізків" / Д.І. Акімов // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 11 (113). — С. 296.
7. Воробьева О.Д. Миграция населения: Теория и практика исследования [Текст] / О.Д. Воробьева. — М.: Перспектива, 2007. — 176 с.
8. Державна служба зайнятості України. — Кількість українських громадян, що працюють за кордоном [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=396809>
9. Державна служба зайнятості України. Кількість іноземців та осіб без громадянства, які тимчасово працюють в Україні, згідно виданих дозволів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=396816>
10. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Державна служба статистики України. Населення України за 2014 рік. Демографічний щорічник. — К, 2014. — 118 с.
12. Ионцев В.А. Международная миграция населения (Закономерности, проблемы, перспективы): дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.18. — М., 1999. — 470 с. РГБ ОД, 71:00-8/195-4
13. Малиновська О.А. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку [Текст] / О.А. Малиновська. — К.: НІСД, 2010. — 32 с.
14. Надрага В. Трудовая миграция: вызовы для Украины [Электронный ресурс] / В. Надрага // Зеркало недели. Украина. — 2011. — № 5. — 11 февраля. — Режим доступа: zn.ua/newspaper/articles/75323
15. Національний банк України. Платіжний баланс і зовнішній борг України за 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid...?id=17140287>
16. Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. — К., 2016. — 116 с.
17. Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. Міграція в Україні факти і цифри. — К., 2013. — 16 с.

References:

1. Bartram, D. (2002), International Labor Migration: Foreign Workers and Public Policy. New York, Palgrave, Macmillan.
2. Kritz, M. (1992), International migration systems: a global approach. Clarendon Press.
3. Massey, D. S. (1990), Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration, Population Index, vol. 56, (1), pp. 3—26.
4. Domenico, G. D. Spattini, S. (2006), New European Approaches to Long-Term Unemployment: What role for Public Employment Services and what Market for Private Stakeholders. The Netherlands.
5. Massey, D. S. (2005), Worlds in Motion: International Migration at the End of the Millennium. Oxford.
6. Akimov, D. I. (2010), Intellectual labor migration: how much Ukraine suffers from "brain drain", Aktual'ni problemy ekonomiky, (11 (113)), pp. 296.
7. Vorob'eva, O.D. (2007), Migracija naselenija: Teorija i praktika issledovanija [Migration of population: Theory and practice research], Perspektiva, Moscow, Russia.
8. State Employment Service of Ukraine (2016), The number of foreigners and stateless persons temporarily working in Ukraine, according to issued permits', [Online], available at: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=396816> (Accessed 10 July 2016).
9. State Employment Service of Ukraine (2016), The number of Ukrainian citizens employed abroad, [Online], available at: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=396809> (Accessed 10 July 2016).
10. State Statistics Service of Ukraine (2014), Population of Ukraine 2014. Demographic Yearbook. Kyiv.
11. State Statistics Service of Ukraine (2015), Demographic and social statistics / Labour market, [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 18 July 2016).
12. Ioncev, V.A. (1999), "International migration of population (Patterns, problems, perspectives)", Abstract of doctor of science dissertation, Economics of population and demography, Moscow State University M.V. Lomonosov, Moscow, Russia.
13. Malynov'ska, O. A. (2010), Migration policy of Ukraine: state and prospects of development, Kyiv, NISD.
14. Nadraha, V. (2011), Labour migration: challenges for Ukraine, Zerkalo nedeli. Ukraina, [Online], (5), available at: zn.ua/newspaper/articles/75323 (Accessed 23 June 2016).
15. National Bank of Ukraine (2015), Balance of payments and external debt of Ukraine for 2015, [Online], available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid...?id=17140287> (Accessed 20 July 2016).
16. International Organization for Migration (IOM) Mission in Ukraine, (2013), Migration in Ukraine facts and figures. Kyiv.
17. International Organization for Migration (IOM) Mission in Ukraine, (2016), Migration as a development factor in Ukraine. A study of the financial revenues related to migration and their impact on development in Ukraine. Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2016 р.